

Ορθοδοξία και Προσκυνηματικοί Τόποι

Region of Crete
www.incrediblecrete.gr

Operational Programme Crete and the Aegean Islands 2007-2013
Co-financed by Greece and the European Union

Από τα πρώτα Χριστιανικά Χρόνια, η Κρήτη αποτέλεσε κοιτίδα της Ορθοδοξίας, γεγονός που αποτυπώνεται έντονα στα εκατοντάδες θρησκευτικά μνημεία του νησιού. Ακόμη και οι αγώνες των Κρητικών για ελευθερία, τις περισσότερες φορές, ξεκινούσαν από τις μοναστικές κοινότητες, που ήταν διάσπαρτες στο νησί.

Η θρησκευτική παράδοση είναι εξαιρετικά έντονη σε όλες τις περιοχές της Κρήτης και παρούσα στην καθημερινή ζωή των Κρητικών. Με αυτόνομη αρχιεπισκοπή, ξεχωριστή από την υπόλοιπη Ελλάδα, χιλιάδες τόπους λατρείας και δεκάδες μοναστήρια που έχουν παίξει ιδιαίτερο ρόλο στην εδραίωση του Χριστιανισμού και στην ιστορία του τόπου κατά των κατακτητών, η Κρήτη, αποτελεί ένα μοναδικό θρησκευτικό προορισμό.

Από τα πρώιμα χριστιανικά χρόνια, όταν ο Απόστολος Παύλος επισκέφτηκε την Κρήτη και έμεινε για δύο χρόνια, η Κρητική Χριστιανική παράδοση ζυμώθηκε μέσα στους αιώνες. Μοναδικοί τόποι μοναστικής αυτοεξορίας, ίχνη από πρωτοχριστιανικές βασιλικές και αγιογραφημένοι Βυζαντινοί Ναοί βρίσκονται σε όλο το μήκος της Κρήτης.

Πολλά μοναστήρια διαδραμάτισαν σπουδαίο ιστορικό ρόλο κατά τη διάρκεια των μεγάλων αγώνων των Κρητικών για ελευθερία. Δεν πρέπει να παραλείπεται και η τεράστια άνθιση της Κρητικής Αγιογραφίας, με κορυφαίους εκφραστές το Δομήνικο Θεοτοκόπουλο και το Μιχαήλ Δαμασκηνό.

Τα πρώτα χρόνια

Ο Απόστολος Παύλος, πριν συνεχίσει το ταξίδι του για τη Ρώμη, σταμάτησε δύο χρόνια στο νησί της Κρήτης για να κηρύξει το Χριστιανισμό, ανάβοντας τη φλόγα μιας αιωνόβιας ασκητικής παράδοσης, η οποία παραμένει άσβεστη μέχρι σήμερα.

Μετά την αποχώρησή του, το έργο του ανέλαβε ο μαθητής του, Τίτος, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος επίσκοπος Κρήτης.

Η νέα απαγορευμένη θρησκεία άρχισε να εξαπλώνεται διηλά σε όλο το νησί, αλλά εκδηλώθηκε με την κατασκευή των πρώτων μεγάλων μνημείων μετά την έκδοση του διατάγματος των Μεδιολάνων το 313 μ.Χ., το οποίο προστάτευε το δικαίωμα της ανεξθρησκείας.

Tip
Στους Καλούς Λιμένες υπάρχει σπήλαιο που λέγεται ότι έζησε ο Απόστολος Παύλος, ωστόσο στο νησί υπάρχουν κι άλλες περιοχές που τον διεκδικούν.

Παλαιοχριστιανικά Μνημεία

Στην Κρήτη, οι πρώτες βασιλικές, δηλαδή οι ναοί που ακολουθούσαν συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό τύπο, ιδρύθηκαν τον 4ο αιώνα. Λείψανά τους σώζονται ακόμη και σήμερα και προκαλούν δέος, λόγω των μεγάλων διαστάσεων και της επιβλητικής τους εμφάνισης.

Στην Κρήτη έχουν εντοπιστεί περίπου 80 βασιλικές, γεγονός που υποδηλώνει μια οικονομική ακμή, καθώς η κατασκευή τόσο μεγάλων μνημείων ήταν πολυδάπανη. Η Γόρτυνα, πρωτεύουσα της Κρήτης ως την Αραβοκρατία, φιλοξένησε τη

μεγαλύτερη από αυτές και ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Τίτο. Λείψανά της σώζονται δίπλα στη Μητρόπολη Μεσαράς, ενώ μια μικρότερη διατηρείται σε κοντινή απόσταση.

Εκτός από τις βασιλικές της Γόρτυνας, σώζονται ίκνη ανάλογων θρησκευτικών μνημείων στη Χερσόνησο, στο Φραγκοκάστελο, στην Ελούντα, στην Αλμυρίδα, στο Πάνορμο, στα Γουλεδιανά, στη Σούγια, στην Ελεύθερνα και σε άλλα μέρη της Κρήτης.

Τόπος Αγίων

Το πέρασμα του Αγίου Παύλου από το νησί, άφησε μια σπουδαία παρακαταθήκη για τους μελλοντικούς πρεσβευτές της Χριστιανικής πίστης. Ο αντικαταστάτης του, Άγιος Τίτος, σύντομα έγινε ευρύτατα γνωστός για την εξέχουσα προσωπικότητά του. Σήμερα η κára του φυλάσσεται στον επιβλητικό ναό του Αγίου Τίτου, στο Ηράκλειο.

Μια άλλη σπουδαία μορφή, ο οποίος θεωρείται και ιδρυτής του ασκητισμού στο νησί, ήταν ο θαυματουργός Άγιος Ιωάννης ο Ξένος. Ο Ιωάννης έφτασε στην Κρήτη με άλλους 98 ασκητές από την Αίγυπτο και διέμεναν σε σπηλιές, στο σημείο που βρίσκεται σήμερα η Μονή Αζωγυρέ. Αργότερα, αποσύρθηκε μόνος του στα σπήλαια της Μαραθοκεφάλας και του Ακρωτηρίου, όπου αναπτύχθηκε μια πλούσια ασκητική παράδοση.

Ένας άλλος επίσκοπος Κρήτης, ο Άγιος Μύρων από το Ραύκο, εορτάζεται με λαμπρό πανηγύρι στο ομώνυμο χωριό, όπου υπάρχει η σκήτη του, από την οποία αναβλύζει αγίασμα. Ακόμη, κατά την αυτοκρατορία του Δέκιου, αποκεφαλίστηκαν για την πίστη τους δέκα Χριστιανοί. Στο σημείο που μαρτύρησαν κτίστηκε το χωριό, Άγιοι Δέκα.

Τip
Ο Πάπας Αλέξανδρος Ε (1409),
κατά κόσμον Πέτρος Φιλάργης,
καταγόταν από την Κρήτη.

Ασκητική Παράδοση

Η έλευση του Αγίου Ιωάννη του Ξένου στην Κρήτη ήταν η απαρχή μιας σπουδαίας ασκητικής παράδοσης, που συνεχίζεται ως και τις μέρες μας. Δεκάδες ερημίτες απομονώθηκαν στα πιο απόμερα σημεία του νησιού, δημιουργώντας ζωντανές ασκητικές κοινότητες, που στην πορεία μετεξελίχθηκαν σε ακμαία μοναστήρια.

Σπουδαίο παράδειγμα ερημητηρίου, η μονή Καθολικού στο Ακρωτήριο Χανίων, στα σπήλαια του οποίου, ασκητές, ζούσαν τον αυστηρό μοναχικό τους βίο, εγκαταλείποντας τις εγκόσμιες απολαύσεις. Εξίσου σημαντικές ήταν οι θρησκευτικές περιοχές των άγριων χερσονήσων της Γραμβούσας και του Ροδωπού, με τις πολλές, πλέον ανενεργές, μικρές μονές,

Το μεγαλύτερο όμως ερημητήριο, φυσικά απομονωμένο από τον υπόλοιπο πολιτισμό, ήταν τα δύσβατα Αστερούσια Όρη. Εκατοντάδες σπηλιές από τον Άγιο Νικήτα, τον Κουδουμά, τον Άγιο Αντώνιο, τον Άγιο Ιωάννη ως και το Ακρωτήριο Λίθινο, φιλοξένησαν τους φιλήρημους Χριστιανούς κάθε εποχής. Οι σχέσεις ανάμεσα στους ασκητές ήταν τόσο περιορισμένες, που στο Άγιοφάραγγο και το Μάρτοαλο μαζεύονταν μόνο μια φορά το χρόνο, στο Γουμενόςπηλιο, για να μετρηθούν και να δουν πόσοι επιζούν.

Στην Ανατολική Κρήτη, το μεγαλύτερο πεδίο ασκητισμού είναι το ορεινό Μιραμπέλο με τις δεκάδες μικρές μονές, τις οποίες συναντάει κανείς σε κάθε βήμα του. Εδώ οι ασκητές έκτιζαν μικρά μοναστήρια, στα οποία διέμεναν συνήθως μόνοι.

Μοναστηριακή παράδοση

Μετά την απελευθέρωση της Αραβοκρατούμενης Κρήτης από το Νικηφόρο Φωκά το 961 μ.Χ., παρατηρήθηκε μια περίοδος πολιτισμικής αναγέννησης, γεγονός που αντανακλάται στα μνημεία της εποχής και η οποία συνεχίστηκε με εντονότερους ρυθμούς στα χρόνια της Ενετοκρατίας.

Αυτήν την περίοδο ιδρύθηκαν τα περισσότερα μεγάλα και μικρά μοναστήρια που συναντάμε σήμερα στην Κρήτη. Εκτός από τις λατρευτικές ανάγκες που υπηρετούσαν, τα περισσότερα από αυτά, διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο κατά τη διάρκεια των μεγάλων αγώνων των Κρητικών για ελευθερία, κυρίως μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς ως και την απελευθέρωση.

Οι Χριστιανοί επαναστάτες δεν είχαν άλλα καταφύγια για να οργανώσουν τις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Οι Οθωμανοί, γνωρίζοντας την υποστηρικτική δράση των μοναχών στους Χριστιανούς πολεμιστές, ισοπέδωσαν, κατέκαψαν και λεηλάτησαν τα μοναστήρια που λειτουργούσαν ως επαναστατικές εστίες,

Ακόμη και σήμερα, προκαλεί δέος η ιστορία του ολοκαυτώματος της μονής Αρκαδίου το 1866 και η ηρωική απόφαση των πολιορκουμένων Χριστιανών να ανατινάξουν την πυριτιδαποθήκη, για να μην πέσουν στα χέρια των Οθωμανών. Αντίστοιχες ιστορίες έχουν να διηγηθούν σχεδόν όλα τα μοναστήρια της εποχής.

Τα μοναστήρια Χανιά

Τα Χανιά φιλοξενούν μερικά από τα ωραιότερα αριστουργήματα μοναστηριακής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα. Οι μονές της Αγίας Τριάδας και των Τζαγκαρόλων στο Ακρωτήριο, της Χρυσοσκαλίτισσας και της Γωνιάς Οδηγήτριας αποτελούν εξάισια δείγματα, ενώ εξίσου εντυπωσιακές είναι η αναπαλαιωμένη μονή Αγίου Γεωργίου στο Καρύδι, η μονή Χρυσοπηγής, η μονή

Καλογραιών στο Ακρωτήριο και το μετόχι της Αγίας Κυριακής. Σημαντικές πρώην μονές είναι του Καθολικού, Αγίου Αντωνίου και Παζινού στο Ακρωτήριο, του Αγίου Γεωργίου Χαρωδιά, του Αγίου Ελευθερίου στις Μουρινές, τα παλιά μοναστήρια του Αγίου Ιωάννη, του Αγίου Παύλου και του Αγίου Γεωργίου στη Σπάθα, του Αζωγυρέ και πολλές άλλες.

Ρέθυμνο

Η Μονή Αρκαδίου είναι η πιο γνωστή μονή στην Κρήτη, τόσο για την εξαιρετική της φρουριακή αρχιτεκτονική, όσο και για τη συμβολή της στον Αγώνα για την απελευθέρωση του νησιού από τους Οθωμανούς, μετά το ολοκαύτωμα του 1866. Σημαντικές όμως μονές υπάρχουν και σε άλλα σημεία του Ρεθύμνου, όπως του Πρέβελη, της Αγίας Ειρήνης, των Ρουσικών, της Κατεβατής και του Αρσανίου. Εξέχουσα θέση στη μοναστική παράδοση

του Ψηλορείτη ενέχει η επαρχία Μυλοποτάμου, που φιλοξενεί τα όμορφα μοναστήρια του Βωσάκου, της Χαλέπας, του Δισκουρίου και της Αττάλης. Εγκαταλελειμμένες μονές συναντάμε σε όλες τις περιοχές του Ρεθύμνου, με πιο γνωστές τις μονές Χαλεβή, του Αγίου Πέτρου στο Γάλλο, της Καλοείδενας στο Άνω Μέρος, του Αγίου Αντωνίου στο Βένι και τη Σχολή Ασωμάτων στο Αμάρι.

Ηράκλειο

Στο Ηράκλειο υπάρχουν μερικά από τα αρχαιότερα μοναστήρια της Κρήτης, όπως οι σπουδαίες μονές Αγκαράθου, Παλιανής στο Βενεράτο, Βροντηρίου στα Βορίζα, Αγίου Γεωργίου Επανωσήφη, Γοργοαΐνη, Αγίου Παντελεήμονα στο Φόδελε, Οδηγήτριας στο Σίβα, Καλλέργη στο Καστέλι, Άρβης, Αγίας Πελαγίας στην Αχλάδα και Απεζανών στο Αντισκάρι. Η περιοχή δυτικά του Ηρακλείου αποτελεί ένα ζωντανό θρησκευτικό θύλακα, καθώς σε μικρή απόσταση

λειτουργούν οι μονές Σαββατιανών, Ρογδιάς, Αγίας Φωτεινής, Παντάνασσας και Αγίων Θεοδώρων. Στους πρόποδες των Λασιθιώτικων βουνών, δεσπόζει η Παναγία η Καρδιώτισσα και η Γκουβερνιώτισσα, ενώ στον Ψηλορέιθη βρίσκονται οι μονές της Αγίας Ειρήνης στον Κρουσώνα και των Αγίων Πάντων στο Λουτράκι. Η μονή Αγίας Μαρίας στη Βόνη είναι το μεγαλύτερο προσκύνημα στην Κρήτη, ενώ ο επισκέπτης αξίζει να γνωρίσει και τις μονές Καλυβιανής, του Αγίου Ιωάννη Ανωπόλεως, Θεογενήτορος και πολλές άλλες.

Λασιθί

Στο Λασιθί κυριαρχεί μια από τις πλουσιότερες μονές της Ελλάδας, η μονή Τοπλού κοντά στην αρχαία Ίτανο, που θυμίζει απόρθητο φρούριο. Άλλες μονές είναι η μονή Καψιά, οι δύο μονές Φανερωμένης στα Γουρνιά και στη Σητεία, η Μονή Εξακουστής στις Μάλλες και οι μονές του Οροπεδίου Λασιθίου, Βιδιανή και Κρουσταλένια. Στην περιοχή του Μιραμπέλου υπήρχε ο μεγαλύτερος αριθμός μοναστηριών στην Κρήτη, γι' αυτό η επαρχία ονομάζεται από κάποιους και ως το Άγιον Όρος της Κρήτης. Από αυτά ακόμη

λειπορούν οι μονές Αρετίου στη Φουρνή, Κρεμαστών και Κουφής Πέτρας στη Νεάπολη και του Αγίου Γεωργίου Σεληνάρη. Στην Ιεράπετρα, μπορεί κανείς να προσκυνήσει στα νεότερα μοναστήρια του Άξιον Εστί και του Αγιασμένου.

Tip

Τα περισσότερα μοναστήρια της Κρήτης είναι επισκέψιμα και υπάρχουν συγκεκριμένες ώρες για το κοινό. Ο επισκέπτης πρέπει να είναι ευπρεπώς ενδεδυμένος.

Εκκλησιαστικά Πάρκα

Σε όλη την Κρήτη υπάρχουν εκκλησίες με υπέροχες νωπογραφίες που εκφράζουν την εξέλιξη και τις τάσεις της θρησκευτικής τέχνης από τα πρώτα Βυζαντινά Χρόνια ως και τη Σχολή της Κρητικής Ζωγραφικής. Ωστόσο υπάρχουν κάποιες περιοχές που ο αριθμός των ναών αυτών είναι πραγματικά εντυπωσιακός.

Εκτός από το μεγάλο θρησκευτικό κέντρο του Μιραμπέλου, η περιοχή του Αβδού και της Επισκοπής Πεδιάδος στο Ηράκλειο είναι διάσπαρτη με μνημεία εξέχουσας καλλιτεχνικής και θρησκευτικής αξίας. Η περιοχή που μπορεί να χαρακτηριστεί ως το μεγαλύτερο πάρκο αγιογραφικής τέχνης βρίσκεται στις επαρχίες Σελίνου και Κισάμου, με τις δεκάδες μικρές αγιογραφημένες εκκλησίες, ζωγραφισμένες από πολύ γνωστούς ζωγράφους της εποχής τους.

Εξαιρετικά δείγματα αγιογράφησης και εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής υπάρχουν βέβαια και σε πολλά άλλα μέρη της Κρήτης. Ένα από τα διασημότερα μνημεία είναι η Παναγία Κερά της Κριτσάς, ενώ άλλα γνωστά μνημεία είναι ο Άγιος Νικόλαος στα Κυριακοσέλλια, η Παναγία στο Μέρωνα, η μονή Βαρσαμόνερου, η Παναγία Ελεούσα στην Κιθαρίδα και πολλά άλλα.

Κατάλοιπα του παρελθόντος

Με το πέρασμα από τη λατρεία των Ρωμαϊκών θεών στο Χριστιανισμό, πολλές από τις προηγούμενες συνήθειες ενσωματώθηκαν στη νέα θρησκεία. Λατρευτικά Σπήλαια και Ιερά Κορυφής των Μινωιτών, αφού εξακολούθησαν να υπηρετούν τις θρησκευτικές ανάγκες του Δωδεκάθεου και αργότερα προσαρμόστηκαν στις ρωμαϊκές δοξασίες, έδωσαν τελικά τη θέση τους σε Χριστιανικούς ναούς.

Σπήλαια σε απόκρημνους γκρεμούς και φαράγγια, ακόμη και σήμερα χρησιμοποιούνται ως λατρευτικοί χώροι. Στα φαράγγια, οι ναοί αυτοί είναι συνήθως αφιερωμένοι στον Άγιο Αντώνιο, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τα φαράγγια της Πάτσου, του Αγιοφάραγγου, της Σαμαριάς, των Πλατανιών, του Γάλλου, του Κοταφρού, ενώ άλλα γνωστά σπήλαια είναι του Αγίου Αντωνίου στον Κουδουμά, της Αγίας Σοφίας στα Τοπόλια, της Αγίας Δύναμης στην Αργυρούπολη, του Αγίου Ιωάννη Καπετανιανών, της Κεράς

Σπηλιώτισσας στον Άγιο Θωμά, του Αγίου Ιωάννη του Ερημίτη στο Ακρωτήρι και στη Μαραθοκεφάλα, της Αρκουδιώτισσας, του Αγίου Ανδρέα στο Φινοκαλιά, της Παναγίας Σπηλιώτισσας στο Χουδέτσι, της Αγίας Φωτεινής στο Αβδού και άλλα.

Στις κορυφές που κάποτε
δέσποζαν ιερά, σήμερα
τη θέση τους έχουν πάρει
Χριστιανικά μνημεία, πολλές
φορές αφιερωμένα στον Τιμίο
Σταυρό ή στον Προφήτη Ηλία.
Εντυπωσιακοί είναι οι ναοί του
Χριστού, στο ιερό μινωικό βουνό
του Γιούχτα, του Τιμίου Σταυρού
στην ψηλότερη κορυφή της
Κρήτης και στον Κόφινα, του
Αγίου Παντελεήμονα στην αρχαία
ΡΙΖΗΝΙΑ, των Αγίων Πάντων στο
Βρούσινα και σε άλλα σημεία.

Τip
Στη γιορτή του Τιμίου Σταυρού,
στην κορυφή του Κόφινα,
αναβιώνει ένα δενδrolατρικό
έθιμο. Οι μικροί καρποί από τρία
δέντρα, που οι ντόπιοι ονομάζουν
μηλίτσες του Κόφινα, μαζεύονται,
ευλογούνται από τον ιερέα και
μοιράζονται στον κόσμο για να
φάει.

Οι μεγάλες συναντήσεις και τα έθιμα

Όπως σε όλη την Ελλάδα, έτσι και στην Κρήτη, με αφορμή τη γιορτή αγίων της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας, διοργανώνονται πολλά τοπικά πανηγύρια σε χωριά και πόλεις του νησιού, ειδικά τον Αύγουστο.

Τα πανηγύρια, παράλληλα με τη θρησκευτική και την προσκυνηματική τους σημασία, αποτελούν αφορμή συνεύρεσης του τοπικού πληθυσμού και συμβάλλουν στη διατήρηση των εθίμων και των παραδόσεων του τόπου. Μετά τα πανηγύρια, η σκυτάλη δίνεται στα χωριά, όπου ακολουθεί μεγάλο ξεφάντωμα, μουσική και χορός, που κρατάει μέχρι το άλλο πρωί.

Ένα από τα πιο αξιόλογα θρησκευτικά έθιμα, που συναντάει κανείς στην Κρήτη είναι ο εορτασμός των Χριστουγέννων σε μια αληθινή φάτνη, στο σπήλαιο της Μαραθοκεφάλας. Επίσης κατά το πανηγύρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στο Μαρμακέτο Λασιθίου, ξανανθίζουν οι ξηραμένες ορχιδέες που στολίζουν τον επιτάφιο, ενώ στον Άγιο Θωμά και στα Αστερούσια κυκλώνουν τους ναούς με κερωμένο σχονί, για να κρατήσουν το κακό μακριά, αναβιώνοντας πανάρχαιες συνήθειες.

Έθιμα, με τις ρίζες τους από τα βάθη των αιώνων, για την ίαση των ασθενών είναι ακόμη ζωντανά. Στα Σφακιά, οι πιστοί αφιερώνουν στην εκκλησία τα ζυμαρένια ανθρωπάκια του Αγίου Αντωνίου, για να γιατρέψουν τις ασθένειές τους, ενώ στον Ψηλορείτη ανθρωπόμορφοι άρτοι, τα λαζαρόψωμα, αφιερώνονται στα μνημόσυνα. Παλαιότερα, στο πανηγύρι της Αγίας Πελαγίας, έθαβαν τα μέλη του σώματος που πονούσαν στην άμμο της παραλίας για να γίνουν καλά, ενώ στον Άγιο Φανούριο Αχλαδέ οι πιστοί τοποθετούν ρούχα από τα σημεία του σώματος που νοσούν σε μια κοκορεβυθιά.

Το Πάσχα επικρατούν μερικά από τα πιο ιδιαίτερα έθιμα στην Ελλάδα, όπως ο πλειστηριασμός του Σταυρού, το πέραςμα των προβάτων κάτω από τον επιτάφιο, το κάψιμο του Ιούδα με τη μεγάλη φουρνάρα, η μεταφορά του Αγίου Φωτός από τους πιστούς στο σπίτι τους, χωρίς να μιλούν, και η τοποθέτηση κόκκινων αυγών στους τάφους.

Άλλα έθιμα: Ο Κλήδονας εορτάζεται την ημέρα του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, στα τέλη Ιουνίου. Κατά τη γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, πιστοί αφιερώνουν τα πιο γνωμμένα σταφύλια στην εκκλησία, για να ευλογηθούν τα αμπέλια τους, ενώ την ίδια μέρα στην κορυφή του Αφέντη της Δίκτης, οι πιστοί σκαλίζουν το χώμα για να βρουν νομίσματα, που θεωρούνται φοβερό φυλακτό. Την ημέρα του Αγίου Γεωργίου του Μεθυστή, σε όλη την Κρήτη, ανοίγουν τα βαρέλια με το κρασί.

Tip
Στην Ασή Γωνιά και την Καρωτή Ρεθύμνου, κατά την εορτή του Αγίου Γεωργίου οι βοσκοί φέρνουν τα πρόβατα στην εκκλησία για να τα ευλογήσει ο ιερέας, ενώ ακολουθεί άρμεγμα και μοίρασμα του γάλακτος στους πιστούς.

Εκκλησιαστικές Συλλογές

Ο επισκέπτης της Κρήτης έχει τη δυνατότητα να θαυμάσει τα έργα της εκκλησιαστικής τέχνης σε πολυάριθμες συλλογές και μουσεία σε όλο το νησί. Παμπάλαιες εικόνες, ιερατικά σκεύη και άμφια, επιγραφές, εκκλησιαστικά κείμενα και βιβλία είναι μερικά από τα εκθέματα που συνήθως προβάλλονται.

Οργανωμένες εκκλησιαστικές συλλογές φιλοξενούνται στο Βυζαντινό Μουσείο Χανίων, το Εκκλησιαστικό Μουσείο Ρεθύμνου, ενώ πρόσφατα επαναλειτούργησε η σπουδαία Βυζαντινή Συλλογή του Ηρακλείου στη Βασιλική της Αγίας Αικατερίνης των Σιναιτών.

Τα πιο ιστορικά μοναστήρια στεγάζουν συνήθως εκκλησιαστικά ή λαογραφικά μουσεία με πολύ αξιόλογα εκθέματα. Τέτοια μοναστήρια είναι οι μονές Αρκαδίου, Τοπλού, Τζαγκαρόλων, Γωνιάς, Χρυσοπηγής, Πρέβελι, Καλυβιανής αλλά και το Εκκλησιαστικό Μουσείο Ρουστίκων.

